

Anna Majdzińska

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej
Uniwersytet Łódzki
anna.majdzinska@uni.lodz.pl

Obszary depopulacyjne w Polsce w latach 2002–2014

Wstęp

Termin „depopulacja” oznacza wyludnianie się danego obszaru wskutek ujemnego salda przyrostu rzeczywistego ludności, na który składają się przyrost naturalny (różnica między liczbą urodzeń a zgonów na danym obszarze)¹ oraz saldo migracji (różnica między napływem a odpływem ludności). Determinantą przyspieszającą lub hamującą natężenie tego procesu jest przesuwanie się roczników wyżu i niżu demograficznego do kolejnych grup wieku.

Oba wymienione czynniki (migracyjny i naturalny) często są ze sobą sprzężone (zob. Szukalski 2015: 3). Duży odpływ młodych ludzi uszczupla zasób populacji w wieku produkcyjnym, a to z kolei zmniejsza liczbę urodzeń (przy zbliżonym poziomie umieralności). I na odwrót – wysoka fala napływu ludności w wieku produkcyjnym (przewyższająca odpływ) może zwiększać liczbę urodzeń na danym obszarze, tym samym oddziaływać *in plus* na wartość przyrostu naturalnego.

¹ W większości krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo poziom umieralności oceniany jest jako relatywnie niski i zazwyczaj nie odgrywa tak istotnej roli w procesie depopulacji jak niski poziom dzietności, wynikający między innymi z przeobrażeń w sferach małżeńskości i reprodukcji ludności, tłumaczonych na gruncie koncepcji drugiego przejścia demograficznego (Lesthaeghe 2010: 5; van de Kaa 2002: 9–10).

Wyludnianie się danego obszaru niesie ze sobą wiele, w większości negatywnych, następstw: demograficznych (między innymi spadek liczby mieszkańców, zachwianie struktury ludności według płci i wieku, wzrost zaawansowania starości demograficznej), ekonomicznych (między innymi spadek potencjalnych zasobów pracy, w tym zmniejszanie się liczby specjalistów w danej dziedzinie, likwidacja placówek szkolnych z powodu zbyt małej liczby dzieci) oraz społecznych (między innymi wzrost zapotrzebowania na wsparcie i świadczenia opiekuńcze dla seniorów, których dzieci wyemigrowały).

Depopulacja nie jest zjawiskiem nowym w Polsce. Po drugiej wojnie światowej dotknięte nią były głównie obszary wiejskie, mało atrakcyjne osiedleńczo, położone peryferyjnie w stosunku do miast. Według Eberhardta (1989) do regionów charakteryzujących się długotrwałym natężeniem procesów depopulacyjnych w latach 1946–1978 należały regiony: północno-wschodni, sudecki, zachodniopomorski i centralna Polska, obejmujące odpowiednio części obszarów obecnych województw: warmińsko-mazurskiego, podlaskiego, lubelskiego, dolnośląskiego, zachodniopomorskiego, łódzkiego i świętokrzyskiego. Z kolei Bański (2008) wskazał tereny północno-wschodniej i wschodniej Polski oraz część Mazowsza i Góry Świętokrzyskie jako obszary „największej depresji demograficznej”, głównie ze względu na niekorzystne struktury demograficzne populacji oraz intensywność procesów depopulacyjnych.

Obecnie w Polsce procesami depopulacyjnymi dotknięte są głównie obszary relatywnie słabo rozwinięte gospodarczo, leżące peryferyjnie w stosunku do dużych ośrodków miejskich. Zjawisko to obserwowane jest także w wielu dużych pod względem liczby ludności miastach (między innymi w Łodzi)².

Celem przedstawionej w opracowaniu analizy była identyfikacja obszarów legitymujących się sukcesywnym ubytkiem rzeczywistym ludności w Polsce od początku XXI wieku. Badanie zostało przeprowadzone na poziomie powiatów przy wykorzystaniu typologii Webba, opartej na współczynniku ogólnego salda migracji i współczynniku przyrostu naturalnego obliczonych dla okresu od 2002 do 2014 r. W analizach zostały uwzględnione wyłącznie obszary legitymujące się ubytkiem ludności we wszystkich latach analizowanego okresu, na skutek zarówno ubytku naturalnego, jak i migracyjnego. Wyróżnione w ten sposób powiaty zostały nazwane dalej obszarami dualnego ubytku populacyjnego. Należy jednak podkreślić, że ubytek rzeczywisty ludności

² Zjawisko wyludniania się miast obserwowane było w Polsce już na przełomie XIX i XX wieku, a dotknięte nim były „miasta i regiony słabo zindustrializowane”, niemające dostępu do kolei i/lub cechujące się przestarzałą strukturą produkcyjną (np. rękodzielnictwo), oraz obszary, na których wyczerpywały się złoża surowców naturalnych. Do innych czynników depopulacyjnych w tym okresie zaliczane były „wydarzenia o charakterze incydentalnym – klęski żywiołowe, epidemie, działania zbrojne, pożary” (Kantor-Pietraga 2014: 62–63).

może być także następstwem silnego oddziaływania tylko jednego z tych czynników (nawet przy dodatnich wartościach drugiego z nich) – na obszarach takich determinantą częściej oddziałującą *in minus* na stan populacji jest ujemne saldo migracji.

W wyodrębnionych powiatach zbadano dynamikę zmian liczby ludności we wskazanym okresie (ogółem i w poszczególnych grupach wieku) oraz natężenie ubytku naturalnego i migracyjnego. W tym celu wyznaczono indeksy proste dynamiki o podstawie z 2002 r., a także standaryzowane współczynniki zgonów, współczynniki dynamiki demograficznej, standaryzowane współczynniki ogólnego salda migracji, iloraz napływu do odpływu ludności, a także zbadany został wskaźnik dynamiki rzeczywistej ludności w latach 2002–2014³. Następnie ocenie zostały poddane wybrane charakterystyki struktury wieku ludności powiatów w 2014 r.

W artykule postawiono następujące pytanie badawcze: który z czynników (naturalny czy migracyjny) ma decydujący wpływ na proces depopulacji na danym obszarze? Podjęto również próbę weryfikacji hipotezy, zgodnie z którą powiaty zakwalifikowane według typologii Webba do tego samego typu (F lub G, czyli takich, w których dominującym czynnikiem depopulacji są odpowiednio ubytek naturalny i ubytek migracyjny ludności) charakteryzują się podobną strukturą wieku populacji.

Źródłem przedstawionych w opracowaniu informacji były publikacje Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) z zakresu ruchu naturalnego i migracyjnego ludności⁴, a także informacje dotyczące struktury wieku populacji w powiatach⁵ w latach 2002–2014⁶.

³ Wszystkie te mierniki (z wyjątkiem indeksów) obliczone zostały sumarycznie dla okresu 2002–2014.

⁴ W opracowaniu wykorzystano również niepublikowane dane GUS dotyczące międzypowiatowych migracji stałych, wyrażonych w postaci ogólnego napływu i odpływu (wewnętrzny i zewnętrzny) ludności według pięcioletnich grup wieku w latach 2002–2014. Ze względu na dostępność danych statystycznych wszystkie prezentowane w opracowaniu informacje dotyczące ruchu wędrownego ludności odnoszą się do migracji stałych. W Polsce ruch wędrowny ludności rejestrowany jest według miejsca zameldowania, w związku z czym pomijana jest liczba osób czasowo przebywających w kraju lub poza jego granicami (tj. osób, które nie dokonały zmian w zameldowaniu). Na problem niepełnej statystyki dotyczącej migracji zewnętrznych wskazuje wielu badaczy, między innymi Jończy (2014: 11) i Śleszyński (2016: 98).

⁵ W analizowanym okresie liczba powiatów się zmieniła. W 2002 r. w Polsce istniało 380 tych jednostek administracyjnych, w latach 2003–2012 ich liczba zmniejszyła się do 379, natomiast w okresie 2013–2014 ponownie wyniosła 380. Różnica w liczbie powiatów wynikała z faktu, że w latach 2003–2012 do powiatu wałbrzyskiego przynależał Wałbrzych, który do 2002 r. posiadał status miasta na prawach powiatu, odzyskany w 2013 r. W dalszych analizach przyjęto jednakową liczbę (379) powiatów w całym okresie badania, z tego względu liczba zdarzeń demograficznych odnotowanych w Wałbrzychu w latach 2002 i 2013–2014 została dodana do liczby tych zdarzeń w powiecie wałbrzyskim. A zatem w całym okresie analizy wspomniane dwie jednostki administracyjne traktowane były jako jedna – powiat wałbrzyski.

⁶ Mimo że powiaty ponownie funkcjonują w podziale administracyjnym kraju od 1999 r., jako początkowy okres analizy przyjęto rok 2002, kiedy to przeprowadzono w Polsce Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań (dane dotyczące stanu i struktur ludności dla tego roku są bardziej

Zmiany stanów ludności w Polsce

Liczba ludności Polski od połowy lat 90. ubiegłego stulecia do połowy pierwszej dekady XXI w. wykazywała tendencję malejącą. W latach 2007–2012 był obserwowany niewielki jej wzrost (wynikający głównie z większej liczby narodzin dzieci będących potomkami wyżu demograficznego z lat 80. XX w.), z kolei od 2013 r. liczba mieszkańców Polski się zmniejsza. Zmiany w stanie ludności nie postępują jednakowo w miastach i na wsi – od końca ubiegłego stulecia populacja miejska maleje, a liczba mieszkańców obszarów wiejskich sukcesywnie wzrasta (wcześniej tendencja była odwrotna).

Śród wszystkich województw stopniowym i niezmiennym spadkiem populacji, trwającym od ponad dwóch dekad, legitymują się obszary miejskie w łódzkim, śląskim i opolskim⁷, a także obszary wiejskie w lubelskim, opolskim i podlaskim. Od przełomu stuleci sukcesywny spadek populacji miast obserwuje się w takich województwach, jak: dolnośląskie, kujawsko-pomorskie, lubuskie, lubelskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie.

W latach 2002–2014, stanowiących czasową przestrzeń dalszych analiz, spadek liczby ludności odnotowany został w sześciu województwach: lubelskim, łódzkim, opolskim, podlaskim, śląskim i świętokrzyskim, przy czym największy w opolskim i łódzkim (odpowiednio o 5,7% i 4%). Wskazane dwa województwa odznaczały się także najwyższym ubytkiem ludności miejskiej (odpowiednio o 6,6% i 6,4%), z kolei ubytkiem ludności wiejskiej w tym okresie legitymowało się pięć województw, spośród których najwyższym – podlaskie (5,1%), opolskie (4,7%) i lubelskie (1,5%).

Procesy depopulacyjne w województwie opolskim, rozpoczęły się w połowie lat 80. XX w. Ich przyczyną był wysoki odpływ emigracyjny ludności⁸ (obserwowany w całym okresie powojennym, głównie wśród ludności pochodzenia niemieckiego), a od końca tego stulecia także ujemny przyrost naturalny (Dybowska 2013: 163–165 i 211). Do czynników wypychających z Opolszczyzny zaliczane są: „nieduża powierzchnia i międzymetropolitarne położenie, względna słabość ośrodka regionalnego [...] oraz ograniczona oferta pracy dla osób z wykształceniem wyższym i dużymi

precyzyjne niż dla lat wcześniejszych). Górną granicę okresu analizy stanowi rok 2014, gdyż w momencie opracowywania artykułu najnowsze udostępnione dane dotyczące migracji zewnętrznych w powiatach dotyczyły właśnie tego roku.

⁷ Przykładowo średnioroczne tempo spadku ludności miejskiej województw łódzkiego, śląskiego i opolskiego w latach 1995–2014 wyniosło odpowiednio 0,51%, 0,54% i 0,51%.

⁸ W tym miejscu warto wspomnieć, że „łączne saldo migracji w województwie opolskim pochłonęło 54,9% przyrostu naturalnego z lat 1950–2002” (Dybowska 2013: 211).

aspiracjami” (Anacka i in. 2014: 44). Obecnie województwo to legitymuje się ujemnym saldem migracji oraz ujemnym przyrostem naturalnym, zarówno w miastach, jak i na wsi. W 2014 r. w województwie opolskim współczynnik przyrostu naturalnego na 1000 ludności wyniósł $-2,2$ (odpowiednio $-2,1$ w miastach i $-2,3$ na wsi), współczynnik salda migracji zaś $-2,4$ (w miastach $-3,7$, a na wsi $-0,9$). Współczynnik dzietności osiągnął wartość $1,1$, a przeciętne dalsze trwanie życia noworodka wynosiło $74,5$ roku w przypadku mężczyzn i $81,4$ roku dla kobiet.

Depopulacja w województwie łódzkim zachodzi głównie wskutek ujemnego przyrostu naturalnego (w miastach i na wsi), będącego pochodną zarówno niskiego poziomu dzietności, jak i relatywnie wysokiego poziomu umieralności. Ubytek naturalny populacji jest pogłębiany przez ujemne saldo migracji w miastach, przy czym znaczna część tego odpływu następuje na skutek suburbanizacji. W 2014 r. w województwie łódzkim współczynnik przyrostu naturalnego na 1000 ludności wyniósł $-2,8$ ($-3,3$ w miastach i $-2,0$ na wsi), współczynnik salda migracji zaś $-0,8$ ($-2,7$ w miastach i $2,4$ na wsi). Współczynnik dzietności osiągnął wartość $1,3$, natomiast przeciętne dalsze trwanie życia noworodka wynosiło $71,7$ roku w przypadku mężczyzn i $80,8$ roku w odniesieniu do kobiet. Do czynników wypychających ludność z tego województwa należą także bliskie sąsiedztwo Warszawy i mniejsza atrakcyjność ekonomiczna i osiedleńcza Łodzi w porównaniu ze stolicą⁹.

Dominującą przyczyną wyludniania się województwa podlaskiego są ujemne saldo migracji (zarówno w miastach, jak i na wsi), a także ujemny przyrost naturalny obserwowany na obszarach wiejskich. W 2014 r. w województwie podlaskim współczynnik przyrostu naturalnego na 1000 ludności wyniósł $-0,7$ ($0,9$ w miastach i $-3,2$ na wsi), współczynnik salda migracji zaś $-1,9$ ($-2,2$ w miastach i $-1,4$ na wsi odpowiednio). Współczynnik dzietności osiągnął wartość $1,2$, natomiast przeciętne dalsze trwanie życia noworodka wynosiło 74 lata w przypadku mężczyzn i $82,8$ roku – kobiet. Głównymi przyczynami emigracji mieszkańców Podlasia są jego peryferyjne położenie względem Warszawy oraz innych dużych ośrodków miejskich, a także niski rozwój gospodarczy – jest to region rolniczy o „słabo rozwiniętej infrastrukturze komunikacyjnej, niedoinwestowanej infrastrukturze medycznej (deficyt lekarzy i innego personelu medycznego) oraz socjalnej” (Anacka i in. 2014: 47).

Natomiast w województwie lubelskim oddziałują obie rozważane determinanty, przy czym miasta wyludniają się w wyniku ujemnego salda migracji (przy dodatnim

⁹ Poprawa infrastruktury komunikacyjnej i jakości życia oraz obniżenie kosztów życia w województwie łódzkim względem stolicy mogą być czynnikami obracającymi bliskie sąsiedztwo Warszawy w atut. Zwiększyłyby to szanse regionu na pozyskanie osób pracujących w stolicy i mieszkających tam na stałe lub mieszkających w łódzkim i dojeżdżających do pracy w Warszawie (Grabowska i Styrac 2015: 27–28).

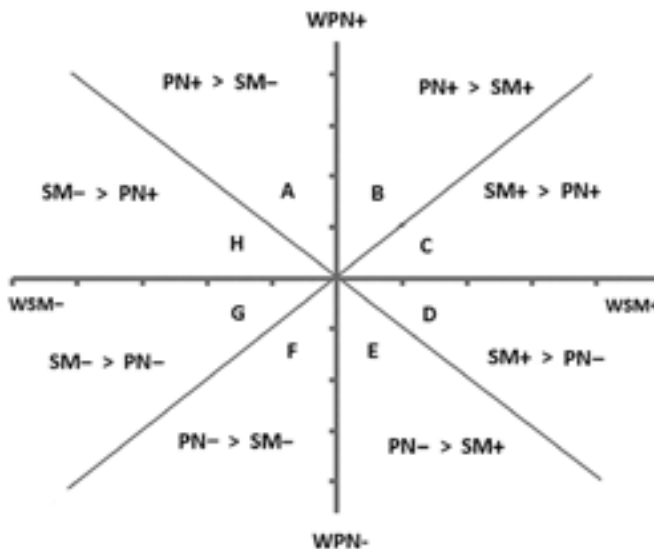
przyroście naturalnym), na wsi zaś obserwowany jest zarówno naturalny, jak i migracyjny ubytek populacji, z przewagą oddziaływania pierwszego z tych czynników. W 2014 r. w województwie lubelskim współczynnik przyrostu naturalnego na 1000 ludności wyniósł $-1,1$ ($0,3$ w miastach i $-2,2$ na wsi), współczynnik salda migracji zaś $-2,7$ ($-4,8$ w miastach oraz $-0,9$ na wsi). Współczynnik dzietności osiągnął wartość $1,2$, natomiast przeciętne dalsze trwanie życia noworodka wynosiło $73,2$ i $82,2$ roku odpowiednio dla mężczyzn i kobiet. Lubelskie jest regionem słabo zurbanizowanym, o relatywnie niskim rozwoju gospodarczym, położonym peryferyjnie w stosunku do dużych ośrodków miejskich, co decyduje o jego niskiej atrakcyjności osiedleńczej.

Metoda Webba

Metoda ta przeprowadzana jest w kartezyjskim układzie współrzędnych: na horyzontalnej osi odkłada się wartości współczynnika salda migracji, na wertykalnej zaś – wartości współczynnika przyrostu naturalnego (rys. 1).

Rysunek 1. Typy przyrostu rzeczywistego ludności według klasyfikacji metodą Webba

Figure 1. Types of population changes by Webb's classification method

Uwaga: WPN i WSM oznaczają odpowiednio współczynnik przyrostu naturalnego i współczynnik salda migracji.
 Note: WPN and WSM denote a natural increase rate and a net migration rate, respectively.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Jagielski 1978: 313.

Source: developed by the author based on Jagielski 1978: 313.

W wyniku przeprowadzonej klasyfikacji można uzyskać podział badanych obiektów na 16 grup typologicznych: 8 klas głównych i 8 pośrednich. Symbole typów głównych to pojedyncze litery z zakresu A–H, z kolei symbole typów pośrednich są dwuliterowe i opisują sytuacje brzegowe, w których wartości wymienionych współczynników są sobie równe lub kiedy jeden z nich ma wartość zero. Przyrostem rzeczywistym ludności charakteryzują się obiekty zakwalifikowane do typów z zakresu A–D, a ubytkiem – obiekty przynależące do typów z zakresu E–H (zob. Jagielski 1978: 313; Runge 2007: 182–184).

Jak już wspomiano, klasyfikacja powiatów metodą Webba została przeprowadzona na podstawie wartości współczynnika przyrostu naturalnego i współczynnika ogólnego salda migracji, obliczonych w powiatach dla całego okresu 2002–2014¹⁰. Uzyskane rezultaty wskazały 131 powiatów legitymujących się w latach 2002–2014 przyrostem rzeczywistym ludności (typy A–D) oraz 248 powiatów charakteryzujących się ubytkiem populacji (typy E–H). Spośród jednostek wyludniających się najliczniej reprezentowany był typ G, do którego zakwalifikowano 103 powiaty odznaczające się ubytkiem naturalnym i migracyjnym ludności, z przewagą oddziaływania drugiego z tych czynników, oraz typ H – 94 powiaty charakteryzujące się ubytkiem migracyjnym ludności i przyrostem naturalnym ludności, z przewagą oddziaływania pierwszej z tych determinant. Do typu F zakwalifikowano 39 powiatów legitymujących się ubytkiem naturalnym i migracyjnym populacji, z przewagą oddziaływania czynnika naturalnego, z kolei do typu E przydzielono 12 jednostek odznaczających się ubytkiem naturalnym i przyrostem migracyjnym ludności, z przewagą oddziaływania pierwszego z tych czynników (rys. 2 i 3).

Ostatecznie do obszarów sukcesywnie i dualnie depopulacyjnych, tj. legitymujących się ubytkiem zarówno naturalnym, jak i migracyjnym ludności we wszystkich latach okresu 2002–2014¹¹, zakwalifikowano 78 powiatów (w tym 20 miast na prawach powiatu). Jednostki te zlokalizowane były w centralnej, wschodniej i południowo-zachodniej części Polski, tj. głównie w województwach łódzkim, opolskim, świętokrzyskim, podlaskim i lubelskim (rys. 4)¹².

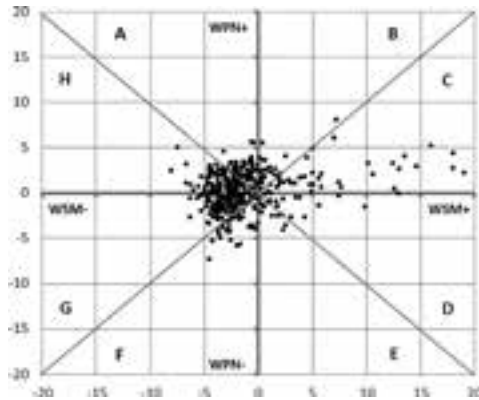
¹⁰ Współczynnik ogólnego salda migracji obliczono jako iloraz sumy ogólnego salda migracji (obejmującego saldo migracji wewnętrznych i zewnętrznych) w latach 2002–2014 i sumy ludności w latach 2002–2014 (na 1000 populacji). Z kolei współczynnik przyrostu naturalnego wyznaczony został jako iloraz sumy przyrostu naturalnego i sumy ludności w latach 2002–2014 (na 1000 populacji).

¹¹ W badaniu za obszary dualnie i sukcesywnie depopulacyjne uznanych zostało także kilka powiatów, w których incydentalnie odnotowano dodatnią wartość przyrostu naturalnego lub migracyjnego, tj. tylko w jednym roku badanego okresu, wynikającą np. ze zmian w granicach administracyjnych danej jednostki terytorialnej.

¹² Powiaty depopulacyjne w latach 2002–2014 zakwalifikowane do typu F to: Jelenia Góra, dzierzoniowski, kłodzki, wałbrzyski, ząbkowicki i lwówecki (woj. dolnośląskie), krasnostawski (woj. lubelskie),

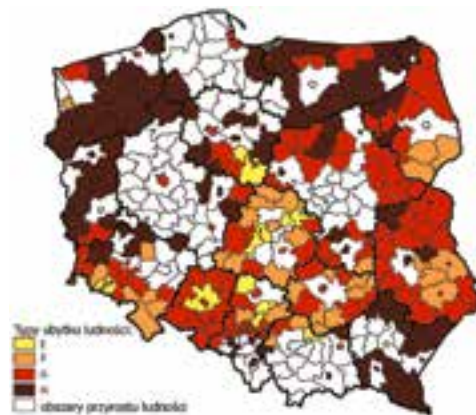
Rysunek 2. Typologia Webba powiatów w latach 2002–2014

Figure 2. Webb's typology of poviats, 2002–2014

Rysunek 3. Typy ubytku ludności w powiatach w latach 2002–2014

Figure 3. Types of population loss in poviats, 2002–2014

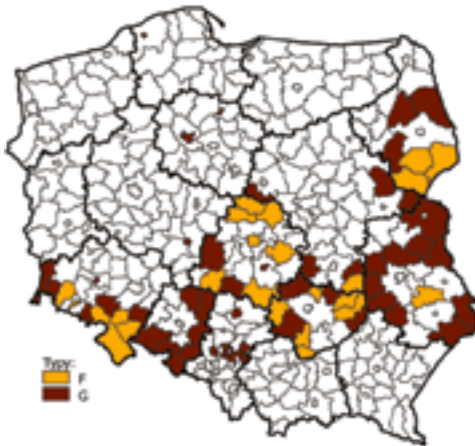
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.
 Source: developed by the author based on Central Statistical Office (CSO) data. Source: developed by the author based on CSO data.

Pośród wyodrębnionych obszarów największym ubytkiem liczebnym ludności w latach 2002–2014 legitymowały się powiaty: krasnostawski w woj. lubelskim (o 15,5%), Bytom (10,5%), Łódź (10,1%) oraz powiat hajnowski w woj. podlaskim, Sosnowiec i Sopot (9–10%; rys. 5). Głównym czynnikiem depopulacji w powiatach krasnostawskim, hajnowskim, w Łodzi i Sopocie był ubytek naturalny ludności (jednostki te zakwalifikowane zostały do typu F), a w przypadku Bytomia i Sosnowca przeważał czynnik migracyjny (typ G).

Łódź, kutnowski, łęczycki, radomszczański, łowicki, tomaszowski i wieluński (woj. łódzkie), lipski (woj. mazowieckie), hajnowski, bielski i siemiatycki (woj. podlaskie), Sopot (woj. pomorskie), a także skarżyski, kazimierski, pińczowski, ostrowiecki, opatowski i włoszczowski (woj. świętokrzyskie). Z kolei do typu G zakwalifikowane zostały następujące powiaty: Legnica, zgorzelecki, świdnicki, kamiennogórski, lubański i strzeliński (woj. dolnośląskie), Bydgoszcz i Grudziądz (woj. kujawsko-pomorskie), puławski, hrubieszowski, kraśnicki, tomaszowski, janowski, opolski, parczewski, włodawski, bialski i lubartowski (woj. lubelskie), Piotrków Trybunalski, pączęzański i sieradzki (woj. łódzkie), sokołowski, przysuski, gostyniński, łosicki i zwoleński (woj. mazowieckie), kędzierzyńsko-kozielski, głubczycki, nyski, prudnicki, kluczowski, strzelecki i oleski (woj. opolskie), sokółski, moniecki i wysokomazowiecki (woj. podlaskie), Sępólno (woj. pomorskie), Katowice, Sosnowiec, Częstochowa, Bytom, Gliwice, Siemianowice Śląskie, Dąbrowa Górnicza, Piekary Śląskie, Jaworzno, Świętochłowice i Ruda Śląska (woj. śląskie), starychowicki, konecki, sandomierski i jędrzejowski (woj. świętokrzyskie) oraz Kalisz (woj. wielkopolskie).

Rysunek 4. Typy ubytku ludności w powiatach dualnie depopulacyjnych w latach 2002–2014

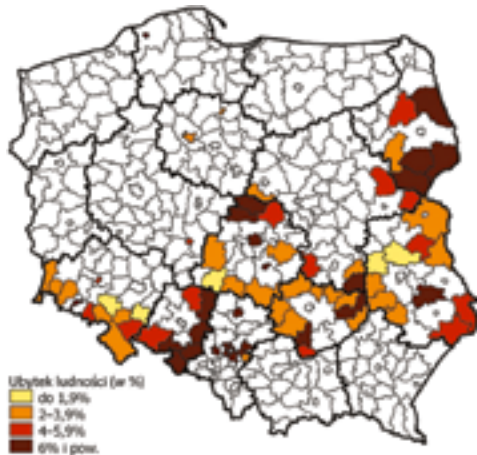
Figure 4. Types of population loss in poviats affected by two-factor depopulation, 2002–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS. Source: developed by the author based on CSO data.

Rysunek 5. Ubytek ludności w powiatach dualnie depopulacyjnych w latach 2002–2014 (%)

Figure 5. Population loss in poviats affected by two-factor depopulation, 2002–2014 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS. Source: developed by the author based on CSO data.

W tym miejscu warto dodać, że w latach 2002–2014 corocznym ubytkiem rzeczywistym ludności, wynikającym z oddziaływania obu czynników depopulacyjnych lub tylko jednego z nich, legitymowało się łącznie 159 powiatów. Spośród nich najniższą średnią wartością przyrostu rzeczywistego populacji (na 1000 ludności) w badanym okresie charakteryzowały się powiaty: hajnowski (–11,9), hrubieszowski (–9,0) i Sopot (–9,5), a także siemiatycki, lipski i sokólski (od –8,5 do –8,0) oraz Sosnowiec (–7,9) i Łódź (–7,8), przy czym proces depopulacji w wymienionych jednostkach administracyjnych wynikał z oddziaływania obu czynników, zarówno naturalnego, jak i migracyjnego.

Porównując wyniki klasyfikacji powiatów metodą Webba, przeprowadzonych z osobna dla lat 2002 i 2014, należy stwierdzić postęp procesu depopulacji w Polsce. W 2002 r. liczba powiatów legitymujących się ubytkiem populacji wyniosła 234 (przy czym 128 tych jednostek administracyjnych zakwalifikowano do typów F i G), w 2014 r. zaś – 272 (z czego 181 powiatów legitymowało się ubytkiem naturalnym i migracyjnym ludności).

Zaprezentowane wyniki opisują jedynie ilościowe zmiany w stanie ludności powiatów wyludniających się w latach 2002–2014. Równie ważnym zagadnieniem jest ich jakościowy charakter, czyli ocena natężenia ubytku naturalnego i migracyjnego.

Ten aspekt analiz wydaje się nieco istotniejszy, gdyż wskazuje na dominującą przyczynę depopulacji (często długotrwanie oddziałującą). Należy pamiętać, że w niektórych z rozważanych jednostek terytorialnych procesy depopulacyjne rozpoczęły się na długo przed 2002 r. Z tego względu zmiany, jakie nastąpiły w wyniku oddziaływania tych determinant, spowodowały nie tylko zmniejszenie liczby mieszkańców, lecz także znacząco wpłynęły na kształt struktury wieku ludności, w rezultacie przyspieszając proces demograficznego starzenia się populacji.

Ocena natężenia oddziaływania czynników depopulacyjnych w powiatach wyludniających się w latach 2002–2014

W celu oceny wpływu determinant naturalnych na proces depopulacji w analizowanych powiatach w latach 2002–2014 zostały wyznaczone trzy współczynniki: współczynnik dzietności teoretycznej¹³, standaryzowany współczynnik zgonów¹⁴ oraz współczynnik dynamiki demograficznej¹⁵.

Uzyskane rezultaty dla pierwszego z mierników wskazały, że większość analizowanych powiatów charakteryzowała się relatywnie niską wartością współczynnika dzietności (poniżej 1,4). Najniższymi wartościami legitymowały się: Sopot, zakwalifikowany do typu F (gdzie w latach 2002–2014 na 1 kobietę w wieku rozrodczym przypadało statystycznie niespełna 1 dziecko), powiaty strzelecki, kluczborski i kędzierzyńsko-kozielski (woj. opolskie), a także Łódź, Sosnowiec i Jelenia Góra (rys. 6). Natomiast względnie wysokimi wartościami współczynnika dzietności na tle pozostałych rozważanych jednostek charakteryzowały się powiaty: przysuski, zwoleński, łosicki i sokołowski, położone w województwie mazowieckim, oraz zlokalizowane w województwie lubelskim powiaty parczewski i biały, gdzie w badanym okresie na 1 kobietę w wieku rozrodczym przypadało średnio 1,5–1,6 dziecka. W wymienionych jednostkach administracyjnych, pomimo relatywnie korzystniejszej sytuacji pod względem poziomu dzietności w porównaniu z pozostałymi analizowanymi powiatami (choć i tak niezapewniającej prostej zastępowalności generacji), we wszystkich latach badanego okresu obserwowano liczebną przewagę zgonów nad liczbą urodzeń,

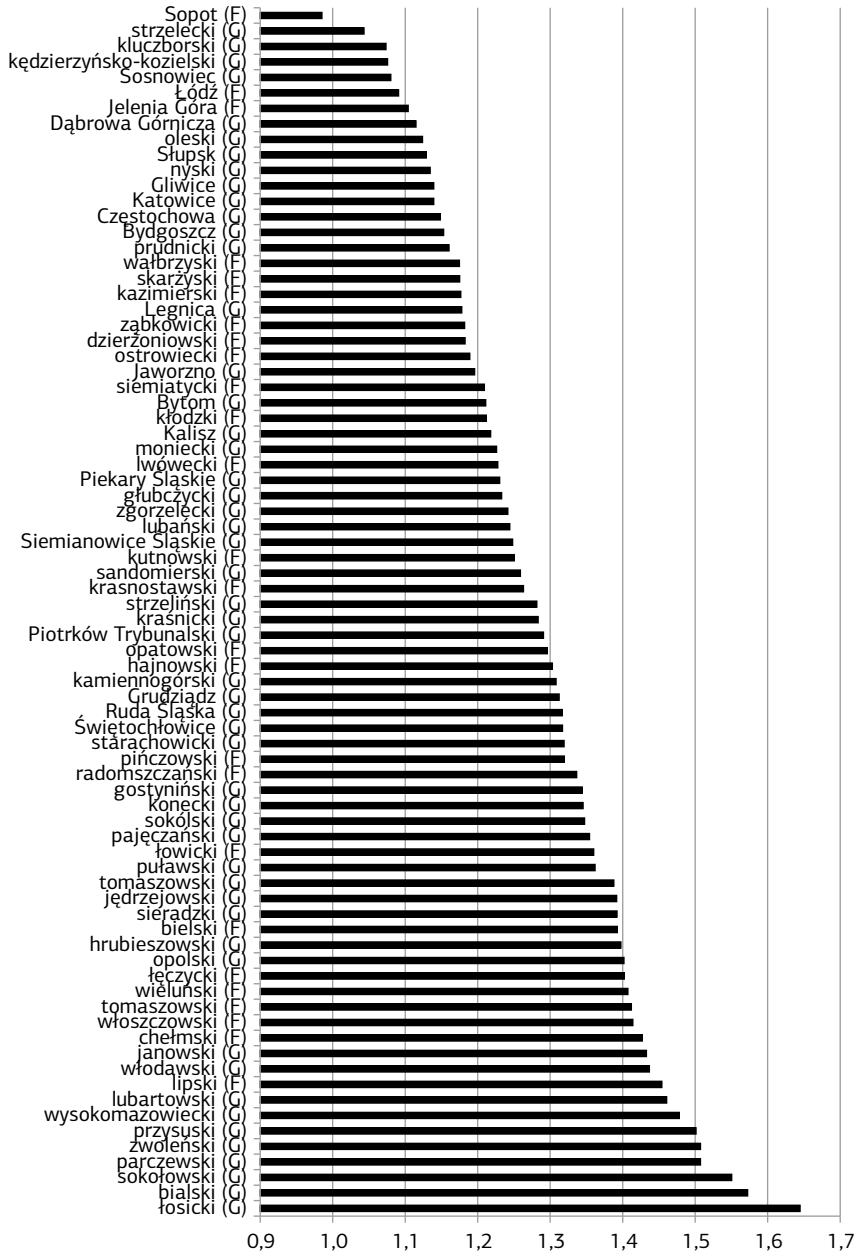
¹³ Współczynnik dzietności teoretycznej został wyznaczony na podstawie danych dotyczących liczby urodzeń i liczby kobiet w wieku rozrodczym w latach 2002–2014 za pomocą klasycznego wzoru opartego na współczynnikach płodności w pięcioletnich grupach wieku (zob. Holzer 2003: 253).

¹⁴ Standaryzowany współczynnik zgonów został obliczony na podstawie liczby zgonów w pięcioletnich grupach wieku populacji powiatów w latach 2002–2014; jako strukturę standardową przyjęto strukturę wieku ludności (w podziale na pięcioletnie grupy) w Polsce w 2014 roku.

¹⁵ Współczynnik dynamiki demograficznej został obliczony jako iloraz sumy urodzeń i sumy zgonów w latach 2002–2014.

Rysunek 6. Współczynniki dzietności w powiatach dualnie depopulacyjnych w latach 2002–2014

Figure 6. Total fertility rates in poviats affected by two-factor depopulation, 2002–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Source: developed by the author based on CSO data.

co świadczy o tym, że spośród czynników naturalnych nieco większy wpływ na stan populacji w tych jednostkach miała umieralność. Z kolei fakt zakwalifikowania tych jednostek do typu G wskazuje, że determinantą dominującą w procesie depopulacji był ubytek migracyjny.

Na podstawie wyników drugiego z wymienionych mierników można stwierdzić, że spośród rozpatrywanych powiatów najwyższymi wartościami standaryzowanych współczynników zgonów w badanym okresie (czyli relatywnie najmniej korzystną sytuacją w zakresie umieralności przy założeniu jednakowej struktury wieku we wszystkich analizowanych jednostkach) legitymowały się zakwalifikowane do typu F powiaty: opatowski (woj. świętokrzyskie), lipski (woj. mazowieckie), Łódź, łęczycki i kutnowski (woj. łódzkie), lwówecki (woj. dolnośląskie), chełmski (woj. lubelskie), a także jednostki zakwalifikowane do typu G: zwoleński (woj. mazowieckie) i włodawski (woj. lubelskie), gdzie w latach 2002–2014 na 10 tys. ludności przypadało średnio ponad 118 zgonów¹⁶ (rys. 7). Natomiast względnie najniższymi wartościami omawianego współczynnika charakteryzowały się: powiaty kędzierzyńsko-kozielski, strzelecki i oleski, zlokalizowane w województwie opolskim, a także Sopot¹⁷, Bydgoszcz, Gliwice i Słupsk, gdzie w badanym okresie na 10 tys. ludności przypadało średnio 91–96 zgonów.

W badanym okresie najniższą wartością współczynnika dynamiki demograficznej (czyli najwyższą przewagą łącznej liczby zgonów nad całkowitą liczbą urodzeń) legitymowały się zakwalifikowane do typu F powiaty: hajnowski, Sopot, Łódź, kazimierski, siemiatycki i krasnostawski, gdzie w latach 2002–2014 na 100 zgonów przypadały 51–62 urodzenia żywe (rys. 8).

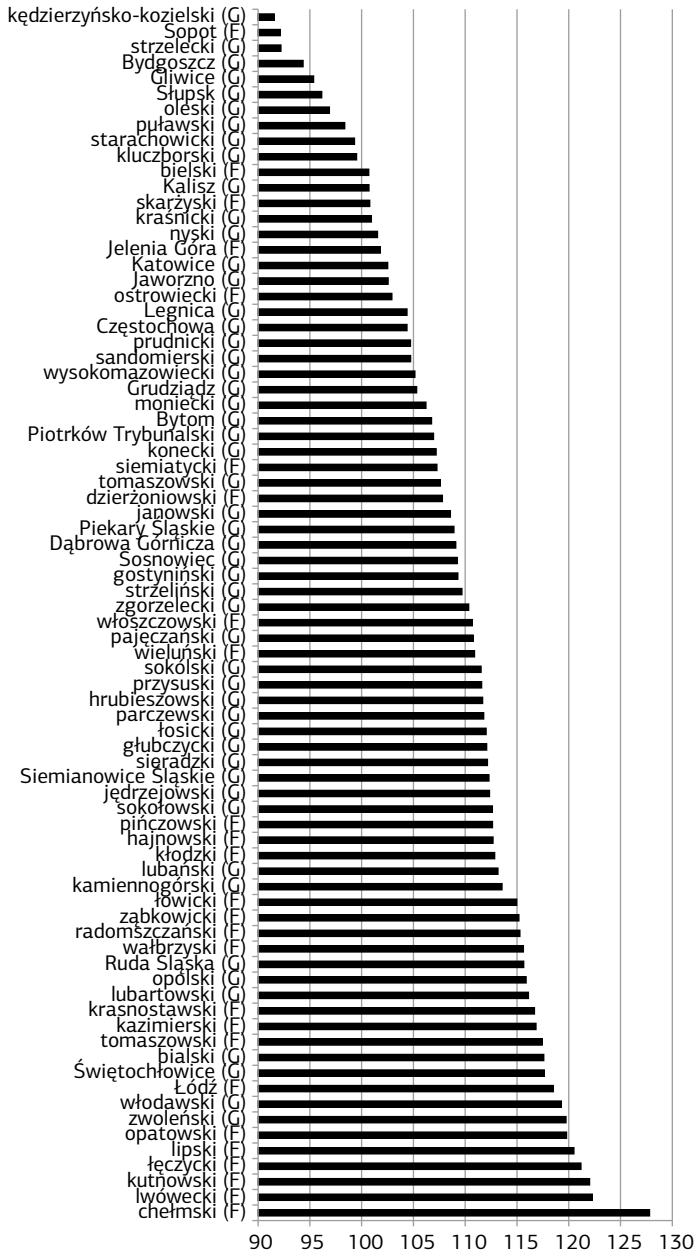
W wymienionych powiatach niska wartość dynamiki demograficznej wynikała zarówno z relatywnie niskiej stopy urodzeń (niższej niż średnia ogólnopolska, wynosząca 9,9 w latach 2002–2014), jak i względnie wysokiej stopy zgonów (wyższej niż średnia ogólnopolska, wynosząca 9,8 w badanym okresie). Uwagę zwraca Sopot, który pomimo relatywnie niskiego poziomu umieralności odznaczał się znaczną liczebną przewagą zgonów nad urodzeniami. Wynika to z faktu, że w powiecie tym naturalnym

¹⁶ Mając na uwadze fakt, że standaryzowane współczynniki zgonów zostały obliczone dla całego 13-letniego okresu (tj. lat 2002–2014), interpretację można odnieść również do liczby zgonów przypadających na 10 tys. osobolat.

¹⁷ Spośród wszystkich powiatów w Polsce wartości standaryzowanego współczynnika zgonów zbliżone do powiatów kędzierzyńsko-kozielskiego, strzeleckiego i Sopotu zostały odnotowane między innymi w powiatach: legionowskim, kartuskim, kołobrzesckim, a także w Gorzowie Wielkopolskim, Lesznie, Białej Podlaskiej i we Wrocławiu. Dla porównania warto wspomnieć, że najniższą wartością standaryzowanego współczynnika zgonów w badanym okresie legitymowały się miasta: Tarnobrzeg, Rzeszów, Koszalin i Olsztyn (od 79 do 83 zgonów na 10 tys. ludności), najwyższą zaś – powiaty brzeziński, piotrkowski, łęczycki, kutnowski i poddębicki, położone w województwie łódzkim, a także lwówecki (woj. dolnośląskie), chełmski (woj. lubelskie) i Chorzów (121–128 zgonów na 10 tys. ludności).

Rysunek 7. Standaryzowane współczynniki zgonów w powiatach dualnie depopulacyjnych w latach 2002–2014 (na 10 tys. ludności)

Figure 7. Standardised death rates in poviats affected by two-factor depopulation, 2002–2014 (per 10,000 population)

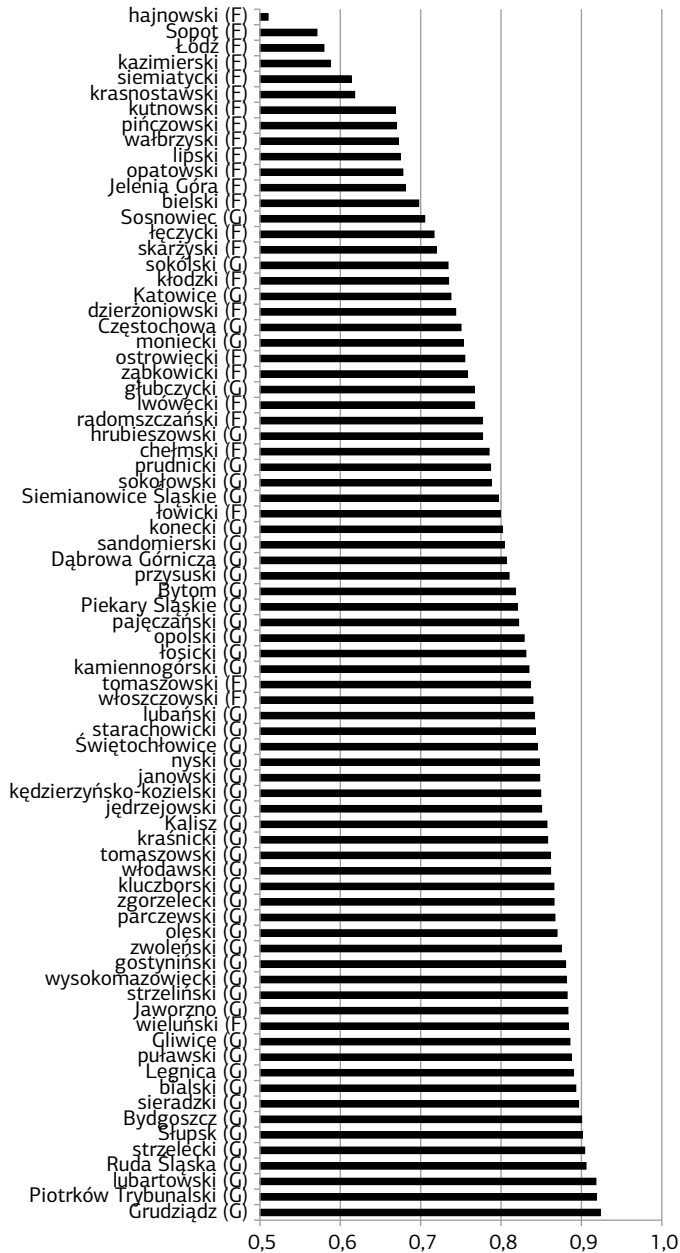

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Source: developed by the author based on CSO data.

Rysunek 8. Iloraz sumy urodzeń do sumy zgonów ludności w powiatach dualnie depopulacyjnych w latach 2002–2014

Figure 8. Ratios of total births to total deaths in poviats affected by two-factor depopulation, 2002–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Source: developed by the author based on CSO data.

czynnikiem oddziałującym *in minus* na liczebność i strukturę populacji jest niski poziom dzietności, nierekompensujący poziomu umieralności populacji. W Sopocie odnotowuje się najniższą stopę urodzeń (wynoszącą 7,1 na 1000 ludności w latach 2002–2014) oraz jeden z najniższych poziomów współczynnika dzietności spośród wszystkich powiatów w Polsce.

Następnie, analogicznie do wcześniejszych rozważań, oceniono natężenie oddziaływania czynnika migracyjnego jako drugiej determinanty procesów depopulacyjnych. W tym celu najpierw został obliczony standaryzowany współczynnik ogólnego salda migracji z lat 2002–2014¹⁸ w rozważanych powiatach, a następnie iloraz sumy napływu do sumy odpływu ludności we wspomnianym okresie.

Uzyskane rezultaty dla pierwszego z wyznaczonych mierników wykazały, że najniższymi wartościami standaryzowanego współczynnika salda migracji w latach 2002–2014 legitymowały się zakwalifikowane do typu G powiaty: hrubieszowski¹⁹ i tomaszowski²⁰ (woj. lubelskie) oraz Bytom²¹ i sokólski²² (woj. podlaskie), a także sklasyfikowane w typie F powiaty hajnowski²³ i Sopot²⁴, w których ubytek ludności jako skutek ruchu wędrownego w latach 2002–2014 wyniósł średnio co najmniej 48 osób na 10 tys. ludności²⁵ (rys. 9).

¹⁸ Jako strukturę standardową przyjęto strukturę wieku ludności (w podziale na pięcioletnie grupy) w Polsce w 2014 roku.

¹⁹ W powiecie hrubieszowskim względny ubytek migracyjny w latach 2002–2014 odnotowano we wszystkich grupach wieku. Najwyższy stwierdzono wśród ludności w wieku 25–29 lat i 30–34 lata (odpowiednio 28 i 16 osób na 1000 populacji).

²⁰ W powiecie tomaszowskim względny ubytek migracyjny w latach 2002–2014 odnotowano w niemal wszystkich grupach wieku (z wyjątkiem grup z przedziału 45–59 lat). Najwyższy zaobserwowano wśród ludności w wieku 25–29 lat i 30–34 lata (odpowiednio 22 i 15 osób na 1000 populacji).

²¹ W Bytomiu w latach 2002–2014 ujemne saldo migracji odnotowano we wszystkich grupach wieku, w większości z nich natężenie ubytku populacji było porównywalne. Najwyższy względny ubytek ludności zaobserwowano w subpopulacjach w wieku: 30–34 lata, 35–39 lat, 40–44 lata i 45–49 lat (7–8 osób na 1000 populacji), a także w pięcioletnich grupach wieku z przedziału 0–19 lat (6–8 dzieci na 1000 populacji).

²² W powiecie sokólskim względny ubytek migracyjny w latach 2002–2014 odnotowano w niemal wszystkich grupach wieku (z wyjątkiem grup 45–49 i 55–59 lat). Najwyższy stwierdzono wśród ludności w wieku 25–29 lat i 30–34 lata (odpowiednio 23 i 13 osób na 1000 populacji).

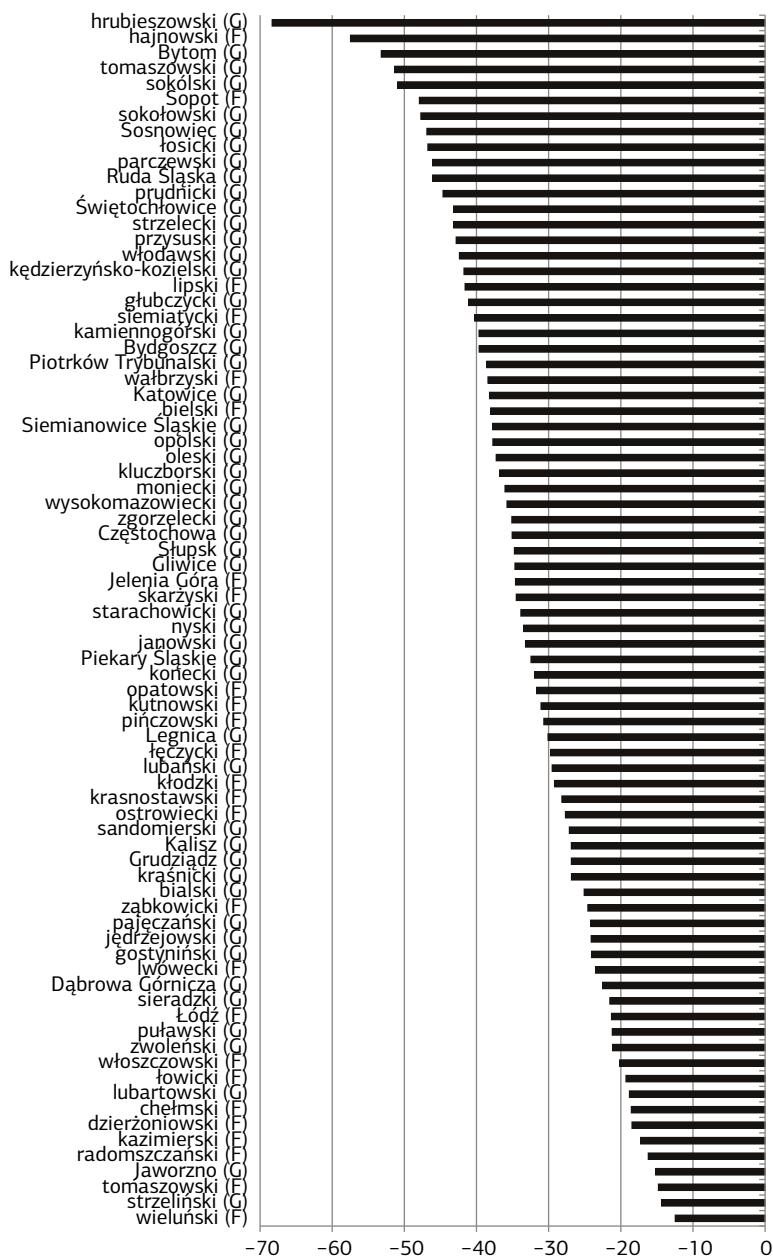
²³ W powiecie hajnowskim względny ubytek migracyjny w latach 2002–2014 odnotowano we wszystkich pięcioletnich grupach wieku z przedziału 0–44 lata. Najwyższy zaobserwowano wśród ludności w wieku 20–24 lata, 25–29 lat i 30–34 lata (odpowiednio 12, 30 i 16 osób na 1000 populacji).

²⁴ W Sopocie w latach 2002–2014 ujemne saldo migracji obserwowano w niemal wszystkich pięcioletnich grupach wieku (z wyjątkiem grup 20–24 lata i 25–29 lat). Najwyższy względny ubytek populacji wystąpił wśród dzieci w grupach wieku: 0–4 lata, 5–9 i 10–14 lat (odpowiednio 15, 13 i 11 dzieci na 1000 populacji) – tak wysokie natężenie ubytku tych subpopulacji wynikało nie tylko z ruchu wędrownego, lecz także było skutkiem ich niskiego stanu liczebnego. Kolejną częstotliwość ubytku ludności odnotowano w grupach wieku 30–34 lata, 35–39 lat, 40–44 lata i 45–49 lat (5–7 osób na 1000 populacji).

²⁵ W powiatach tych wartości surowego współczynnika salda migracji (na 1000 ludności) w latach 2002–2014 wyniosły: –6,3 w hrubieszowskim, –5,3 w Bytomiu, –4,3 w Świętochłowicach, –4,5 w Sosnowcu, –4,8 w tomaszowskim, –4,7 w sokólskim, –4,6 w hajnowski i –4,2 w Sopocie.

Rysunek 9. Standaryzowane współczynniki ogólnego salda migracji w powiatach dualnie depopulacyjnych w latach 2002–2014 (na 10 tys. ludności)

Figure 9. Standardised net migration rates in poviats affected by two-factor depopulation, 2002–2014 (per 10.000 population)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Source: developed by the author based on CSO data.

Na podstawie analizy cząstkowych współczynników ogólnego salda migracji w latach 2002–2014 można stwierdzić, że w większości z rozważanych powiatów najwyższy ubytek migracyjny ludności jako skutek ruchu wędrownego obserwowany był w przypadku subpopulacji w wieku 25–29 lat; wystąpił w 60 spośród tych jednostkach administracyjnych. Natomiast najwyższą drugą, trzecią i czwartą częstością występowania tego zjawiska legitymowały się odpowiednio grupy wieku: 30–34 lata (55 powiatów), 20–24 lata (38 powiatów) i dzieci do 4 lat (27 powiatów). Świadczy to o silnym odpływie z tych obszarów ludności młodej, której „uszczerwienie” w ogólnej liczebności populacji powiatów niesie ze sobą wiele negatywnych następstw (między innymi spadek poziomu dzietności, postępowe starzenie się ludności). Oczywiście przyczyny odpływu ludności dorosłej z wymienionych grup wieku często różnią się w poszczególnych powiatach. W przypadku obszarów słabiej rozwiniętych gospodarczo przeważa motyw ekonomiczny, natomiast odpływ ludności z dużych miast często jest efektem suburbanizacji (przy czym znaczną część tych migrantów stanowią rodzice z dziećmi).

Następnie został obliczony iloraz sumy napływu i sumy odpływu międzypowiatowego ludności w latach 2002–2014. Najniższą jego wartość (czyli najwyższą przewagą odpływu nad napływem) charakteryzowały się powiaty: hrubieszowski i tomaszowski (woj. lubelskie), sokólski, hajnowski i siemiatycki (woj. podlaskie), sokołowski i łosicki (woj. mazowieckie) oraz wałbrzyski (woj. dolnośląskie), gdzie w latach 2002–2014 na 100 osób opuszczających dany powiat przypadało 40–55 osób przyjeżdżających (rys. 10).

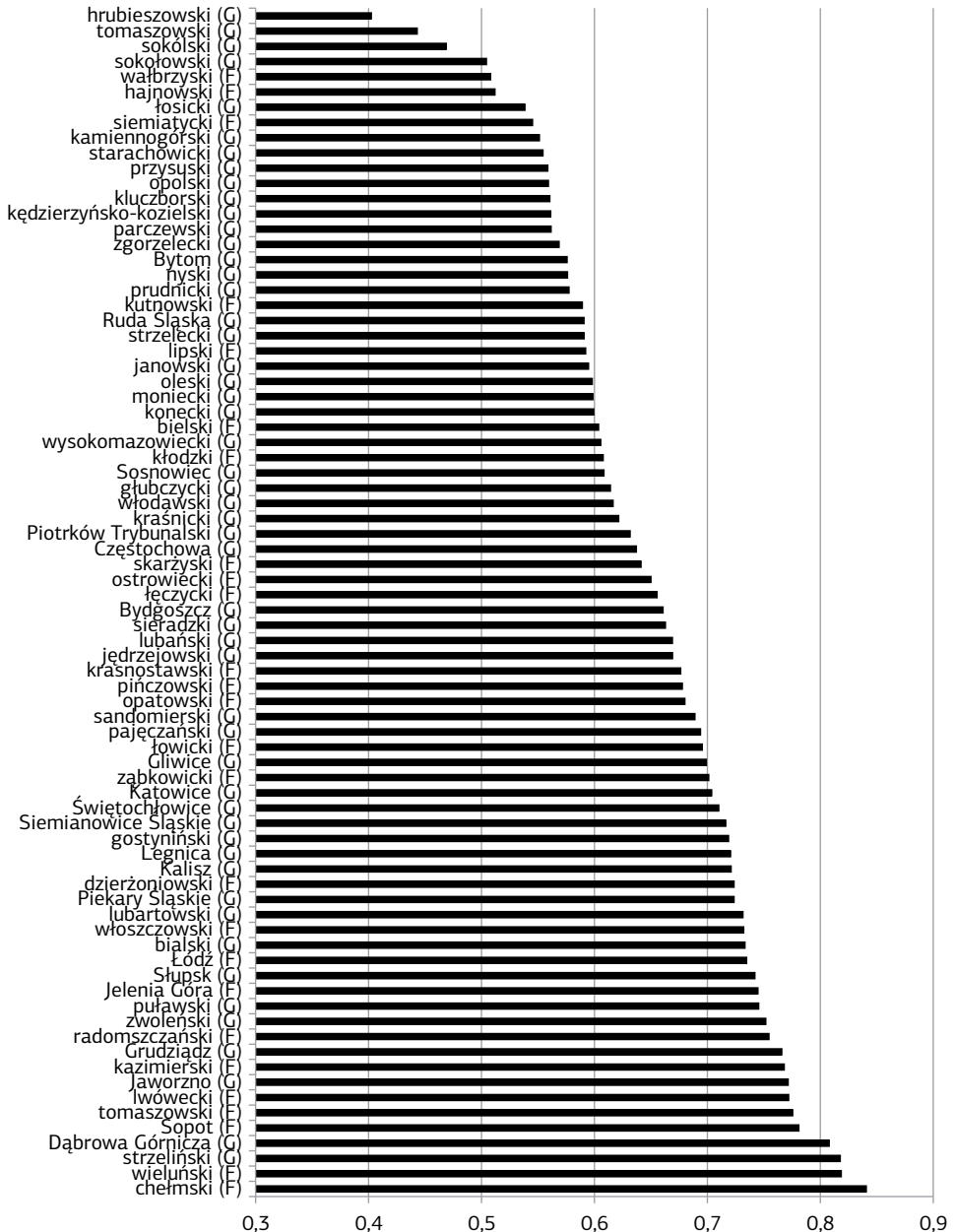
W celu syntetycznej oceny natężenia procesów depopulacyjnych w rozważanych powiatach zaproponowano wskaźnik dynamiki rzeczywistej ludności, który został obliczony jako iloraz sumy urodzeń i napływu migracyjnego ludności do sumy zgonów i odpływu wędrownego ludności w danym powiecie w latach 2002–2014.

Uzyskane rezultaty dowiodły, że najniższą wartością tego wskaźnika, a tym samym najwyższą przewagą ubytku naturalnego i migracyjnego nad przyrostem w latach 2002–2014 legitymowały się powiaty: hajnowski, siemiatycki i sokólski (woj. podlaskie), hrubieszowski (woj. lubelskie), wałbrzyski (woj. dolnośląskie) oraz Łódź, gdzie na 100 zdarzeń w postaci zgonów i odpływu wędrownego ludności przypadają 51–63 zdarzenia w postaci urodzeń i napływu (rys. 11).

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że powiaty hajnowski i siemiatycki (typ F) w województwie podlaskim to obszary stare demograficznie, o wysoce ujemnym przyroście naturalnym ludności, wynikającym z niskich wartości współczynnika dzietności (wynoszących w 2014 r. odpowiednio 1,2 i 1,1) przy umiarkowanie wysokim natężeniu umieralności. Ponadto powiaty te legitymują się relatywnie wysokim ubytkiem migracyjnym. W powiecie sokólskim (typ G) czynniki

Rysunek 10. Iloraz sumy napływu do sumy odpływu ludności w powiatach dualnie depopulacyjnych w latach 2002–2014

Figure 10. Ratios of the total population inflow to the total population outflow in poviats affected by two-factor depopulation, 2002–2014

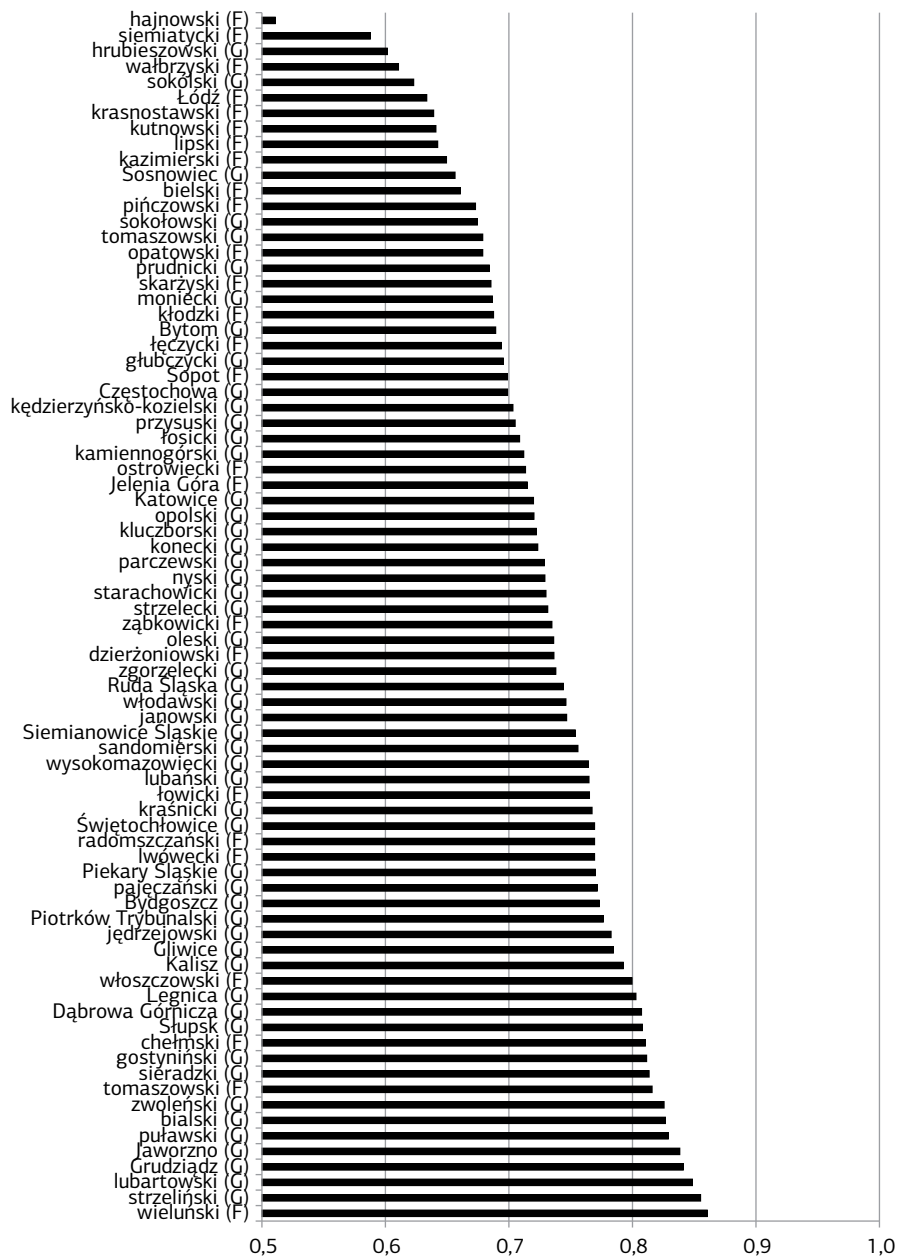

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Source: developed by the author based on CSO data.

Rysunek 11. Wskaźnik dynamiki rzeczywistej ludności w powiatach dualnie depopulacyjnych w latach 2002–2014

Figure 11. Population growth rates in poviats affected by two-factor depopulation, 2002–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Source: developed by the author based on CSO data.

naturalny i migracyjny długotrwale oddziaływały ze zbliżoną siłą, przy czym przewaga drugiego z nich²⁶ była nieco większa. Depopulacja w powiecie hrubieszowskim w województwie lubelskim (typ G) następuje głównie na skutek odpływu przewyższającego napływ ludności przy umiarkowanej przewadze liczebnej zgonów nad urodzeniami. Położenie geograficzne wymienionych czterech powiatów (podobnie jak innych wyludniających się obszarów z województw podlaskiego i lubelskiego) – peryferyjne względem Warszawy i innych dużych ośrodków miejskich – uwarunkowania historyczne oraz wieloletni rolniczy profil dominującej działalności gospodarczej sprawiły, że obszary te charakteryzują się relatywnie słabym rozwojem ekonomicznym. Z tego względu postrzegane są jako mało atrakcyjne osiedleńczo. Należy podkreślić, że część gmin leżących w granicach administracyjnych wymienionych powiatów wyludnia się już od okresu powojennego (por. Eberhardt 1989).

Łódź (zakwalifikowana do typu F) również jest miastem starym demograficznie. Zachodzące w nim procesy depopulacyjne wynikają przede wszystkim z ubytku naturalnego ludności, będącego pochodną niskiej stopy urodzeń przy relatywnie wysokiej stopie umieralności (jednej z najwyższych spośród wszystkich powiatów w Polsce). W 2014 r. surowy współczynnik urodzeń w Łodzi był niższy niż średnia ogólnopolska (9,7 na 1000 populacji) i wynosił 8,4, z kolei surowy współczynnik zgonów był wyższy niż średnia ogólnopolska (9,8 na 1000 populacji) i wynosił 13,8. Współczynnik dzietności osiągnął wartość 1,2, a przeciętne dalsze trwanie życia noworodka płci męskiej wyniosło 71,2 roku, żeńskiej zaś 79,8 roku (przy czym ostatnie dwie wartości były jednymi z najniższych spośród wszystkich podregionów w Polsce). Łódź wyludnia się także w wyniku ubytku wędrownego ludności, przy czym znaczna część migracji następuje z powodu suburbanizacji, wskutek czego zasiedlane są gminy wiejskie zlokalizowane w bliskim sąsiedztwie miasta. Zjawisku temu sprzyjają różnego rodzaju inwestycje podejmowane w województwie łódzkim, między innymi mieszkaniowe i drogowe. Dodatkowo znaczna część młodych łódzian emigruje do innych dużych miast (głównie Warszawy), oferujących korzystniejsze warunki ekonomiczne oraz lepsze możliwości rozwoju zawodowego²⁷.

²⁶ W powiecie sokólskim w latach 2002–2014 współczynniki przyrostu naturalnego i ogólnego salda migracji wyniosły odpowiednio: –3,3 i –4,7 (na 1000 ludności).

²⁷ „Zjawisko depopulacji jest w Łodzi przestrzennie zdecydowanie zróżnicowane i to od początku okresu przemian. Wyludnia się w znacznym stopniu głównie centrum miasta, przy równoczesnym bardzo wyraźnym przyroście ludności w dzielnicach leżących na obrzeżach. Równocześnie w większości jednostek pomocniczych miasta wzrasta liczba mieszkań oraz obserwujemy przyrost powierzchni mieszkaniowej na obszarze całej Łodzi”. Warto dodać, że „z wyjątkiem Warszawy, wszystkie wielkie miasta Polski wejdą niebawem w długotrwały okres depopulacji. Patrząc z tej perspektywy, zaznaczyć należy, iż w przypadku Łodzi, po pierwsze, moment ten wystąpił najwcześniej (maksymalną liczbę mieszkańców miasto osiągnęło w 1988 r.), a po drugie, proces wyludniania się jest najbardziej dynamiczny” (UMŁ 2017: 7).

Powiat wałbrzyski charakteryzuje się relatywnie wysokim poziomem umieralności i niskim poziomem dzietności, a także względnie wysokim ubytkiem migracyjnym ludności (wynikającym w badanych latach również ze zmian administracyjnych). W powiecie wałbrzyskim w 2014 r. surowe współczynniki urodzeń i zgonów wynosiły odpowiednio 7,9 i 12,3 (na 1000 ludności), a współczynnik dzietności wyniósł 1,1.

Obszary charakteryzujące się sukcesywnym, wysokim ubytkiem populacji można określić mianem problemowych ze względu na fakt, że ubytki naturalny i migracyjny ludności, często wieloletnie, stopniowo „obkurczają” obecne potencjalne zasoby pracy i zmniejszają ich możliwości odnawiania się w przyszłości. W przypadku obszarów peryferyjnych (głównie wiejskich) sytuacja ta wynika między innymi ze słabego rozwoju ekonomicznego regionu²⁸ i braku perspektyw zawodowych dla jego mieszkańców, co z kolei zniechęca pracodawców do inwestowania i oferowania miejsc pracy (stanowi to swego rodzaju sprzężenie zwrotne). W konsekwencji młodzi ludzie wyjeżdżają do miejscowości oferujących im zatrudnienie i lepsze warunki życia, często właśnie tam zakładają rodziny.

W przypadku miast coraz powszechniejszym zjawiskiem jest suburbanizacja, czyli odpływ ludności na obszary podmiejskie. A rezultacie obserwowana jest cyrkulacja kapitałów ludnościowego i finansowego – miasta „czerpią” z potencjału demograficznego okalających je gmin wiejskich, ale tracą na tym ekonomicznie, gdyż kapitał finansowy zasila budżety gminne. W ten sposób migrują głównie osoby dojrzałe, posiadające rodzinę, mające często ugruntowaną pozycję zawodową i dysponujące możliwościami finansowymi niezbędnymi do zakupu lub budowy domu.

Czynniki migracyjny i naturalny często wzmacniają wzajemnie swoje oddziaływanie, tzn. obszary cechujące się wysokim ubytkiem migracyjnym (obserwowanym przede wszystkim w grupie wieku produkcyjnego mobilnego) najczęściej legitymują się również ujemnym przyrostem naturalnym, wynikającym przede wszystkim z niskiej liczby urodzeń i relatywnie stałego poziomu umieralności. Wieloletnie ubytki naturalny i migracyjny nie tylko zmniejszają stan liczebny populacji na danym obszarze, lecz także stopniowo zniekształcają strukturę wieku ludności.

²⁸ W wielu obszarach wiejskich zlokalizowanych peryferyjnie w stosunku do stolicy województwa są podejmowane różnego rodzaju działania mające na celu poprawę warunków ekonomicznych i bytowych mieszkańców, ale nie wszędzie przynoszą one pożądane rezultaty. „Programy unijne sprzyjają modernizacji infrastruktury technicznej wsi, postępowi w sferze sposobów gospodarowania w rolnictwie czy aktywności ekonomicznej mieszkańców, ale jednocześnie oddziałują selektywnie na przestrzeń wiejską, gdyż na znacznych jej obszarach sytuacja lokalna, wynikająca głównie z jakości kapitału ludzkiego ogranicza możliwości wykorzystania nowych czynników rozwoju” (Wesołowska 2015: 250).

Struktura wieku populacji powiatów dualnie depopulacyjnych

Znaczna większość powiatów dualnie depopulacyjnych (tj. zakwalifikowanych do typów F lub G) w 2014 r. legitymowała się relatywnie niskimi udziałami najmłodszych grup wieku (0–4 lata i 5–9 lat) oraz względnie niskimi udziałami subpopulacji w grupach wieku 25–29 lat, 30–34 lata, 35–39 lat i 40–44 lata, niższymi od średniej dla Polski. Z kolei w większości badanych jednostek terytorialnych odnotowano wyższe od średniej ogólnopolskiej udziały najstarszych grup wieku ludności, tj. 70–74 lata, 75–79 lat i 80–84 lata oraz 85+²⁹.

Powiatami o strukturach wieku populacji najbardziej odbiegających od struktury wieku ludności Polski w 2014 r. były Sopot i powiat hajnowski (w przypadku których wskaźniki podobieństwa struktur do struktury kraju wyniosły odpowiednio 90% i 91%)³⁰, a także Jelenia Góra, Łódź, Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza (92–93%). Z kolei największym podobieństwem do ogólnopolskiej struktury wieku ludności charakteryzowały się powiaty: wieluński, łowicki, włodawski i strzebiński (98%).

Obszary charakteryzujące się długotrwałym ubytkiem ludności najczęściej można ocenić jako stare demograficzne. We wszystkich 78 rozważanych powiatach w 2014 r. odsetek ludności w wieku 65+ przekraczał 14% – najwyższa jego wartość została odnotowana w Sopocie (23,5%), w powiatach hajnowskim (22,3%) i bielskim (20,5%) oraz w Łodzi (20%) (rys. 12).

W niemal wszystkich badanych powiatach obserwowano przewagę liczebną subpopulacji osób w wieku 65+ nad liczbą dzieci w wieku 0–14 lat. Wyjątek stanowiły powiaty: zwoleński w woj. mazowieckim oraz bialski i lubartowski w woj. lubelskim, gdzie na 100 dzieci przypadało 96 osób starszych. Wspomniana przewaga była największa w Sopocie, gdzie na 100 dzieci przypadało 230 osób starszych, oraz w powiecie hajnowskim i w Łodzi, gdzie na 100 dzieci przypadało odpowiednio 195 i 167 seniorów (rys. 13).

²⁹ Struktura wieku populacji Polski w 2014 r. (%)

Razem	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85+
100,0	5,03	5,25	4,70	5,30	6,56	7,61	8,45	7,96	6,85	6,03	6,47	7,58	6,95	5,12	3,19	2,98	2,25	1,73

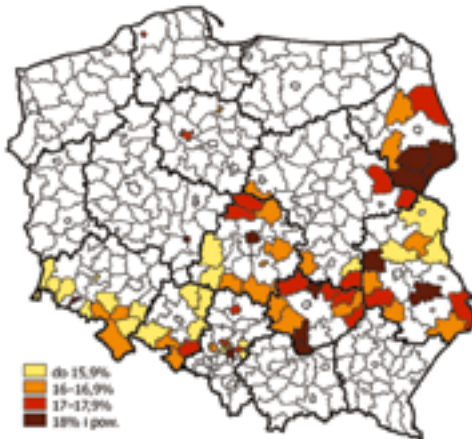
³⁰ Klasyczny współczynnik podobieństwa struktur ma postać (Domański 2001: 36):

$$W_p = \sum_{j=1}^k \min(x_{1j}, x_{2j})$$

Gdzie, w tym przypadku x_{1j} , x_{2j} to wskaźniki struktury, przy czym $W_p \in <0,1>$ lub $W_p \in <0,100\%>$.

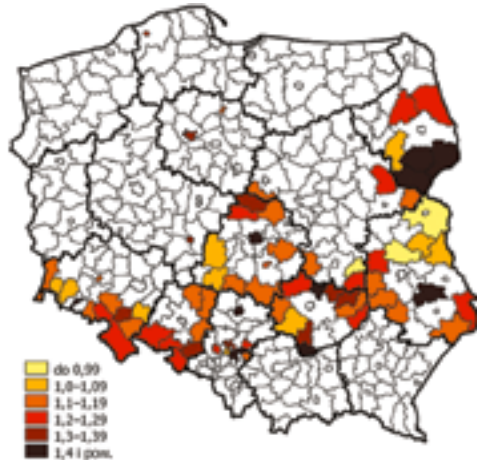
Rysunek 12. Odsetek ludności w wieku 65+ lat w powiatach dualnie depopulacyjnych w 2014 r.

Figure 12. Percentage of population aged 65+ in poviats affected by two-factor depopulation, 2002–2014

Rysunek 13. Wartości indeksu starości w powiatach dualnie depopulacyjnych w 2014 r.

Figure 13. The ageing index for poviats affected by two-factor depopulation, 2002–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.
 Source: developed by the author based on CSO data. Source: developed by the author based on CSO data.

Następnie oceniono podobieństwo powiatów z punktu widzenia struktury wieku populacji w 2014 r. W tym celu zastosowano metodę Warda³¹, którą oparto na udziałach pięcioletnich grup wieku. Przeprowadzona klasyfikacja wskazała grupy jednostek podobne z punktu widzenia struktury wieku ludności, choć oczywiście nie identyczne (rys. 14). Wykres przebiegu aglomeracji wskazał jako optymalne podziały na 2 skupienia i 5 skupień zawierających powiaty podobne, ale wydają się one zbyt ogólne. Rozważając niższe poziomy agregacji badanych jednostek, można wskazać 12 grup³² (nieco bardziej optymalnych pod względem podziału), w których obrębie można wyróżnić podgrupy.

Jedynie 5 spośród wyróżnionych 12 grup (tj. o numerach 1, 2, 6, 7 i 11; rys. 14) jest homogeniczna pod względem dominującego czynnika depopulacji (typ F lub G). Przedstawione wyniki nie stanowią jednoznacznej confirmacji dla postawionej we wprowadzeniu hipotezy, ale też całkowicie nie dyskredytują tego przypuszczenia. Mogą więc stanowić punkt wyjścia dla dalszych analiz. Różnice w strukturze wieku

³¹ Opis metody Warda został przedstawiony między innymi w opracowaniach Grabińskiego i in. (1989: 61–64) oraz Panka (2009: 91–96). Jako miarę odległości obiektów zastosowano odległość euklidesową. Obliczenia zostały przeprowadzone w pakiecie *Statistica*.

³² „Cięcie” gałęzi drzewka na 12 skupień przeprowadzono na wysokości 0,1 odległości maksymalnej.

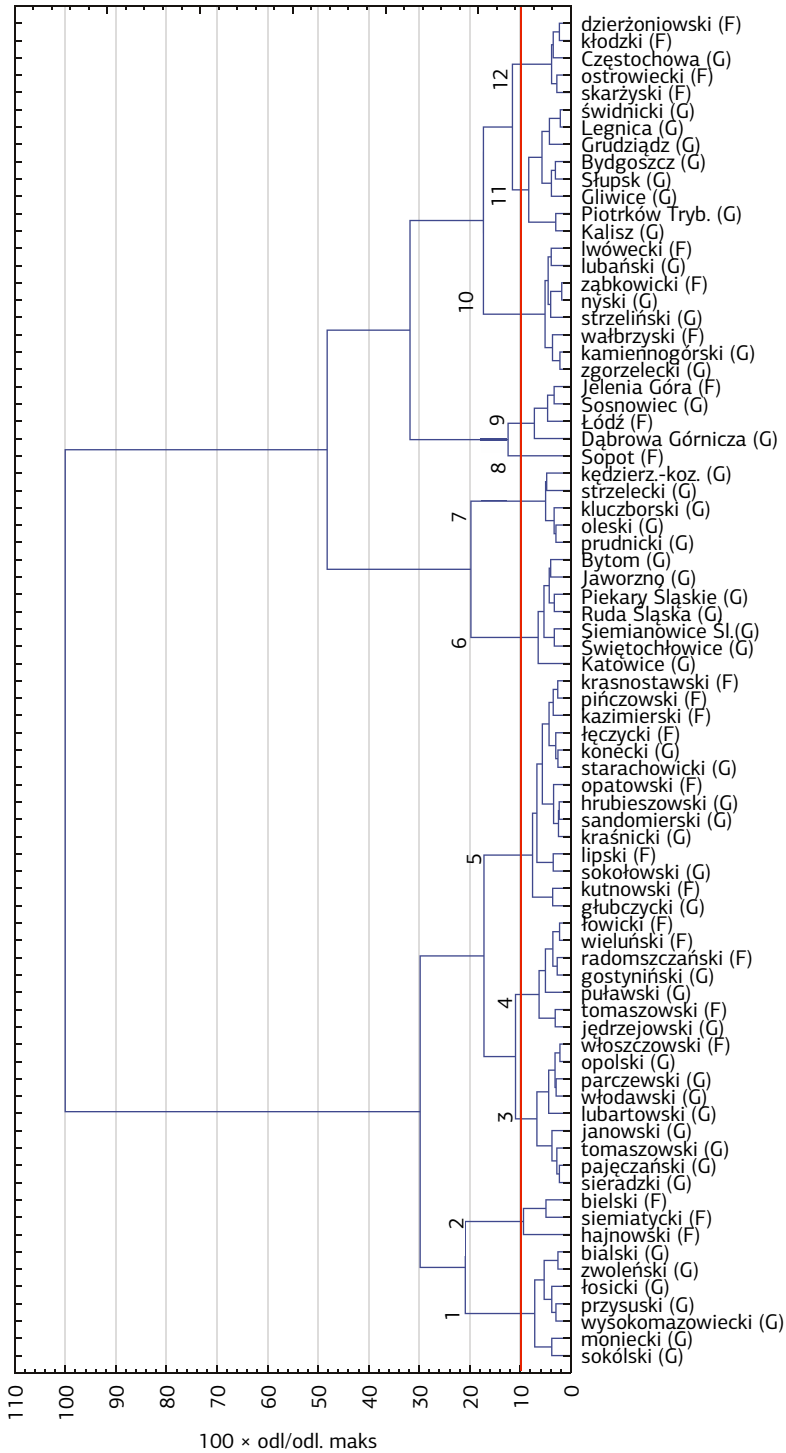
populacji powiatów wynikają nie tylko z rodzaju czynnika, który ma kluczowe znaczenie w ubytku rzeczywistym ludności, lecz także z intensywności i długości trwania procesów depopulacyjnych (w wielu obszarach rozpoczętych na długo przed 2002 r.).

Analizując najniższe poziomy agregacji można stwierdzić, że jednostkami najbardziej podobnymi pod względem struktury wieku populacji w 2014 r. były powiaty hrubieszowski i sandomierski w woj. lubelskim, wieluński i łowicki w woj. łódzkim powiaty, do których podobieństwo wykazywały powiaty radomszczański i gostyniński, zlokalizowane odpowiednio w województwie łódzkim i mazowieckim, powiaty sieradzki i pajęczański w woj. łódzkim, do których z kolei najbardziej przystawały dwa lubelskie powiaty: tomaszowski i janowski, a także powiaty kłodzki i dzierzoniowski w woj. dolnośląskim. Powiatem wyróżniającym się pod względem struktury wieku ludności na tle pozostałych analizowanych jednostek był Sopot (oceniony jako relatywnie stary demograficznie). Z tego względu zasadne wydaje się traktowanie tej jednostki terytorialnej jako skupienia jednoelementowego, co wykazała klasyfikacja Warda (rys. 14).

Oba czynniki depopulacyjne, tj. naturalny i migracyjny, kształtują w długim okresie strukturę wieku ludności, pogłębiając tym samym zaawansowanie starości demograficznej na danym obszarze. Rozkład wieku w jednostkach dualnie wyludniających się często nie jest taki sam i zależy od tego, który ze wspomnianych czynników dominuje. Największym stałym ubytkiem populacji dotknięte są subpopulacje w wieku produkcyjnym mobilnym (głównie na skutek silnego odpływu), a także najmłodsze grupy wieku (migrujące z rodzicami lub będące skutkiem niezrealizowanych urodzeń w dotychczasowym miejscu zamieszkania). Stopień tego ubytku także jest zróżnicowany i wynika z faktu, że procesy depopulacyjne w badanych powiatach rozpoczęły się w różnym okresie i przebiegają z różnym natężeniem.

W celu oceny natężenia i kierunku zmian w strukturze wieku populacji powiatów depopulacyjnych została zbadana dynamika liczby ludności w poszczególnych grupach wieku w latach 2002–2014. Badanie to przeprowadzono, opierając się na stanie populacji w pięcioletnich grupach wieku w latach 2002 i 2014, przy wykorzystaniu indeksów prostych (o podstawie z 2002 r.). Punkt odniesienia dla rezultatów tej analizy stanowiły zmiany w strukturze wieku ludności Polski zaobserwowane w badanym okresie.

Rysunek 14. Klasyfikacja powiatów dualnie depopulacyjnych metodą Warda z punktu widzenia struktury wieku ludności w 2014 r.
 Figure 14. Ward's typology of poviats affected by two-factor depopulation according to population age structure, 2014

Źródło: opracowanie własne w pakiecie STATISTICA na podstawie danych GUS.
 Source: developed by the author in STATISTICA software based on CSO data.

Wyniki badania wskazały, że w latach 2002–2014 zmiany w strukturze wieku w większości powiatów depopulacyjnych miały podobny kierunek do zmian ogólnopolskich³³, różniły się jednak natężeniem. Odstępstwo w tym względzie dotyczyło grupy wieku 0–4 lata – w 65 rozpatrywanych powiatach odnotowano spadek jej liczebności. Ubytek ten był najwyższy w powiatach siemiatyckim, krasnostawskim, monieckim i janowskim (wynosił odpowiednio 32%, 25%, 25% i 22%)³⁴. W niemal wszystkich badanych jednostkach terytorialnych (z wyjątkiem Dąbrowy Górniczej) odnotowano spadek liczby dzieci w wieku 5–9 lat. Największy spadek w tej populacji stwierdzono w powiatach siemiatyckim, krasnostawskim, monieckim i przysuskim (odpowiednio o 37%, 35%, 34% i 32%). Wszystkie analizowane powiaty charakteryzowały się spadkiem liczby ludności w wieku 10–14, 15–19 i 45–49 lat, a w większości z nich wystąpił także spadek populacji w grupach wieku: 20–24 lata (64 powiaty), 25–29 lat (44 powiaty), 40–44 lata (75 powiatów), 50–54 lata (61 powiatów), 70–74 lata (69 powiatów) i 75–79 lat (40 powiatów). W zdecydowanej większości rozważanych jednostek terytorialnych odnotowano wzrost liczby ludności w grupach wieku: 30–34 lata (77 powiatów) i 35–39 lat (67 powiatów), a wszystkie te jednostki legitymowały się wzrostem populacji w grupach wieku: 55–59 lat i 60–64 lata oraz 80–84 lata i 85+. Wzrost liczebności tych subpopulacji wynikał z przenikania do wymienionych grup wieku licznych roczników wyżu demograficznego z lat 50. oraz jego echa z lat 80. XX w., a także roczników przedwojennych, których zasoby wzrosły względem poprzednich dekad między innymi na skutek wydłużania się przeciętnego dalszego trwania życia w Polsce.

Należy mieć na uwadze fakt, że ilościowe zmiany w stanie ludności, jakie wystąpiły w poszczególnych grupach wieku, były następstwem nie tylko oddziaływania czynników naturalnego i migracyjnego (często mających podobne natężenie), lecz

³³ Indeksy dynamiki liczby ludności w Polsce latach 2002–2014 (2002 = 1,00)

0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85+
1,04	0,91	0,67	0,63	0,79	0,99	1,30	1,27	0,94	0,75	0,89	1,57	1,68	1,25	0,86	1,13	1,64	2,02

³⁴ W latach 2002–2014 spośród rozważanych jednostek terytorialnych wzrost liczebności dzieci w wieku 0–4 lata wystąpił w 13 miastach na prawach powiatu – najwyższy odnotowano w Dąbrowie Górniczej, Katowicach, Łodzi i Gliwicach (9,6–12,6%). Warto podkreślić, że wzrost liczebności najmłodszej grupy dzieci wystąpił w większości dużych pod względem liczby mieszkańców miast Polski i mógł być efektem realizacji odłożonych w czasie urodzeń przez kobiety stanowiące liczne roczniki wyżu demograficznego z lat 80. XX w. W Polsce nieco liczniejsze generacje, stanowiące echo wspomnianego wyżu demograficznego, przyszedł na świat w latach 2007–2012 (szczyt urodzeń przypadł na 2009 r.), przy czym w miastach liczba urodzeń (choć nieco niższa niż w roku szczytowym) wciąż utrzymuje się na stałym poziomie (co może wynikać z realizacji urodzeń odłożonych w czasie przez trzydziestokilkuletnie kobiety), na wsi zaś obserwuje się jej stopniowy spadek.

także wynikały z przekształceń w strukturze wieku. Z tego względu trudno wykazać jednoznaczną zależność między wysokością ubytku ludności w danej grupie wieku a dominującym czynnikiem depopulacji.

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że w latach 2002–2014 największym ubytkiem dzieci w wieku 0–4 lata i 5–9 lat, a także dorosłych w wieku 30–34 lata i 35–39 lat legitymowały się obszary stare demograficznie, cechujące się wysokimi ubytkami naturalnym i migracyjnym ludności, zlokalizowane głównie we wschodniej części Polski. Można przypuszczać, że znaczna część osób dorosłych z wymienionych grup wieku prawdopodobnie wyemigrowała, nie zrealizowała planów prokreacyjnych w miejscu dotychczasowego zamieszkania. Z kolei najwyższym ubytkiem populacji w wieku: 15–19 lat, 20–24 lata, 25–29 i 45–49 lat, 50–54 lata i 55–59 lat odznaczały się duże pod względem liczby mieszkańców miasta, między innymi Łódź, Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec. Ubytek ludności w grupach wieku 20–24 lata i 25–29 lat, oprócz efektu falowania struktur, w znacznym stopniu mógł wynikać z emigracji ludności młodej w celach edukacyjnych i ekonomicznych do miast oferujących lepsze możliwości rozwoju zawodowego, z kolei ubytek populacji w wieku 15–19 lat oraz trzech ostatnich spośród wymienionych grup wieku mógł być także rezultatem zasiedlania przez całe rodziny obszarów podmiejskich, czyli suburbanizacji.

Podsumowanie

Depopulacja nie jest zjawiskiem nowym w Polsce. Obecnie tym procesem dotknięte są głównie obszary słabiej rozwinięte gospodarczo, leżące peryferyjnie w stosunku do dużych ośrodków miejskich, ale zjawisko to występuje także w dużych pod względem liczby ludności miastach. Skutkiem przemian zachodzących w Polsce jest obserwowany od kilku lat spadek liczby mieszkańców miast przy niewielkim wzroście populacji wsi, w konsekwencji powodujący spadek ogólnej liczby populacji Polski.

W perspektywie kolejnych lat dalszy ubytek ludności w Polsce jest nieunikniony, co wynika w głównej mierze z uwarunkowań demograficznych. Obecny kształt struktury wieku populacji, a także niski poziom dzietności przesądzą o zmniejszających się liczebnościach subpopulacji w wieku produkcyjnym oraz dzieci przy zwiększającym się udziale seniorów. Poziom umieralności w większości obszarów wyludniających się jest porównywalny i często nie odgrywa tak dużej roli w procesie depopulacji jak niski poziom dzietności oraz ujemne saldo migracji.

Wieloletnie oddziaływanie obu czynników: migracyjnego i naturalnego nie tylko zmniejsza liczbę ludności na danym obszarze, lecz także stopniowo zniekształca

struktury demograficzne populacji, w szczególności strukturę wieku. Powiaty cechujące się długotrwałym ubytkiem ludności można ocenić obecnie jako stare demograficzne.

Do obszarów legitymujących się najwyższym natężeniem procesów depopulacyjnych w Polsce należy zaliczyć wybrane powiaty i miasta na prawach powiatów zlokalizowane w województwach: podlaskim, lubelskim, łódzkim, świętokrzyskim, opolskim i dolnośląskim. W większości tych jednostek zjawisko wyludniania się trwa od kilku dekad.

Prezentowane w opracowaniu wyniki analiz w znacznym stopniu stanowią konfirmację dla wcześniejszych wyników badań, prowadzonych między innymi przez Eberhardta (1989) oraz Bańskiego (2008).

W Polsce w ramach polityki ludnościowej podejmowanych jest wiele inicjatyw mających na celu przeciwdziałanie depopulacji lub przynajmniej spowolnienie tego procesu oraz łagodzenie jego skutków. Patrząc na ogólną sytuację demograficzną w kraju, należy stwierdzić, że najpoważniejszym problemem jest niska dzietność. Z tego względu wiele działań ukierunkowanych jest na „tworzenie warunków sprzyjających powstawaniu rodzin, przede wszystkim poprzez zawieranie małżeństw i realizację planów prokreacyjnych” (RRL 2014: 15). Do inicjatyw takich należą między innymi urlopy rodzicielskie, świadczenia i zasiłki rodzinne, ulgi podatkowe dla rodzin z dziećmi oraz programy rządowe, np. Rodzina 500 plus³⁵, Mieszkanie dla Młodych, Maluch+³⁶.

Istotną kwestią rozpatrywaną w ramach przeciwdziałania depopulacji jest także „poprawa stanu zdrowia ludności i ograniczenie umieralności” (RRL 2014: 15). W tym celu realizowanych jest kilka programów polityki zdrowotnej³⁷. Opracowana została także tzw. mapa zdrowia, umożliwiająca identyfikację potrzeb zdrowotnych w ujęciu krajowym i regionalnym³⁸. Podejmowane są także działania w obszarze ruchu wędrownego ludności. Mają one charakter wieloaspektowy i obejmują między innymi zarówno wspieranie migrantów powrotnych, politykę imigracyjną, jak i wspieranie współczesnych migracji edukacyjnych (RRL 2014: 284). Powyższe programy mają

³⁵ Program Rodzina 500 plus to „nieopodatkowane 500 zł miesięcznie na każde drugie i kolejne dziecko, bez dodatkowych warunków. Rodziny o niskich dochodach otrzymają wsparcie także na pierwsze lub jedyne dziecko” (MRPiPS 2018a).

³⁶ Program Maluch+ to „dofinansowanie do utworzenia oraz funkcjonowania miejsc opieki nad dziećmi do lat 3 dla samorządów oraz podmiotów prywatnych” (MRPiPS 2018b).

³⁷ Szczegółowe informacje nt. programów dostępne są na stronie internetowej Ministerstwa Zdrowia <https://www.gov.pl/zdrowie/programy-polityki-zdrowotnej>

³⁸ „Celem projektu jest wdrożenie działań pro jakościowych i rozwiązań organizacyjnych w systemie ochrony zdrowia ułatwiających dostęp do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług zdrowotnych. Projekt umożliwi stworzenie i wdrożenie Mapy Potrzeb Zdrowotnych dla 30 grup chorób na rzecz ochrony zdrowia w 16 województwach oraz ogólnopolskiej” (<http://www.mpz.mz.gov.pl/cele-projektu/>; <http://www.mpz.mz.gov.pl/>).

charakter ogólnopolski, ale podejmowane są także inicjatywy regionalne, ukierunkowane na priorytetowe problemy danego obszaru. Przykładem takich działań jest między innymi powołanie w województwie opolskim Specjalnej Strefy Demograficznej. Głównym celem programu jest „wzmocnienie i wykorzystanie potencjału demograficznego województwa opolskiego”, co „przewidywane jest zarówno w aspekcie jakościowym – w obszarze przedsiębiorczości, innowacyjności, edukacji, kultury, jak i w ujęciu ilościowym – poprzez działania sprzyjające podejmowaniu decyzji o rodzielstwie, zatrzymaniu mieszkańców w regionie oraz zachęcające ludzi z zewnątrz do zamieszkania w województwie” (*Program Specjalnej Strefy...* 2014: 37).

Rozwiązania o podobnym charakterze upatruje się także w przypadku Łodzi³⁹ i województwa łódzkiego. W 2013 r. opracowany został *Plan przeciwdziałania depopulacji w województwie łódzkim*, którego głównym celem jest „odbudowa kapitału ludzkiego poprzez tworzenie sprzyjających warunków na rynku pracy, rozwój wykształcenia i kompetencji oraz poprawę jakości życia mieszkańców województwa łódzkiego w perspektywie krótko i długookresowej” (*Plan przeciwdziałania...* 2013: 7 i 39).

Być może duże inwestycje ekonomiczne w danym regionie nie tylko zatrzymałyby miejscową ludność, lecz także przyciągnęły okoliczną. Z drugiej strony należy mieć świadomość, że w sytuacji, gdy liczba ludności kraju się zmniejsza, czynniki przyciągające do jednego obszaru powodują „wypychanie” ludności z innego.

W wielu regionach Polski podejmowane są inicjatywy ukierunkowane na zwiększenie rozwoju gospodarczego obszaru. W tym celu powoływane są między innymi specjalne strefy ekonomiczne⁴⁰, stanowiące „wyodrębnioną administracyjnie część terytorium Polski, przeznaczoną do prowadzenia działalności gospodarczej na preferencyjnych warunkach” (PAIH), w wyniku której tworzone są dodatkowe miejsca pracy (co najczęściej przyczynia się do spadku stopy bezrobocia w regionie).

³⁹ Proponuje się, aby Łódź została traktowana „jako obszar szczególnych ułatwień dla osób chcących się osiedlić w Polsce. Inną możliwością, przynajmniej częściowego łagodzenia problemów ludnościowych, byłoby utworzenie w Łodzi centrum usług edukacyjnych dla obcokrajowców” (UMŁ 2017: 9).

⁴⁰ Obecnie w Polsce istnieje 14 specjalnych stref ekonomicznych: Kamiennogórska SSE, Katowicka SSE, Kostrzyńsko-Słubicka SSE, Krakowski Part Technologiczny, Legnicka SSE, Łódzka SSE, SSE Euro-Park Mielec, Pomorska SSE, Słupska SSE, SSE Starachowice, Suwalska SSE, Tarnobrzaska SSE, Wałbrzyska SSE i Warmińsko-Mazurska SSE. Zob. <http://www.strefyekonomicznepolsce.pl/pl/strefy>.

Literatura

- Anacka M. i in., 2014, *Spoleczne skutki poakcesyjnych migracji ludności Polski. Raport Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk*, PAN, Warszawa.
- Bański J., 2008, *Problemy demograficzne obszarów wiejskich*, „Studia i Raporty IUNG – PIB”, z. 12.
- Domański C. (red.), 2001, *Metody statystyczne. Teoria i zadania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Dybowska J., 2013, *Przemiany demograficzne w regionie o nasilonej migracji zagranicznej na przykładzie województwa opolskiego*, „Studia i Monografie”, nr 487. [Uniwersytet Opolski].
- Eberhardt P., 1989, *Regiony wyludniające się w Polsce*, „Prace Geograficzne”, nr 148, Wrocław
- Grabiński T., Wydymus S., Zeliaś A., 1989, *Metody taksonomii numerycznej w modelowaniu zjawisk społeczno-gospodarczych*, PWN, Warszawa.
- GUS, Bank Danych Lokalnych <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/temat> [data dostępu: 10.04.2017].
- GUS, Niepublikowane dane odnośnie do międzypowiatowych migracji stałych, dotyczących ogólnego napływu i odpływu ludności wg 5-letnich grup wieku w powiatach w latach 2002–2014.
- GUS, 2003, *Rocznik Demograficzny 2002*, Warszawa.
- GUS, 2015, *Rocznik Demograficzny 2014*, Warszawa.
- Grabowska I., Styrz M., 2015, *Plan przeciwdziałania depopulacji w województwie łódzkim 2020*, EGO, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź.
- Holzer J.Z., 2003, *Demografia*, PWE, Warszawa.
- Jagielski A., 1978, *Geografia ludności*, PWN, Warszawa.
- Jończy R., 2014, *Problem nierejestrowanej emigracji definitywnej (emigracji zawieszony) w badaniu procesów społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 360.
- Kantor-Pietraga I., 2014, *Systematyka procesu depopulacji miast na obszarze Polski od XIX do XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Lesthaeghe R., 2010, *The unfolding story of the second demographic transition. Research report 10–969, January 2010*, Population Studies Center, University of Michigan, Institute for Social Research, <http://www.psc.isr.umich.edu/pubs/pdf/rr10–696.pdf> [data dostępu: 24.05.2017].
- Mapy potrzeb zdrowotnych*, <http://www.mpz.mz.gov.pl/> [data dostępu: 24.09.2018].
- MRPiPS 2018a, *Rodzina 500 plus*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/rodzina-500-plus/> [data dostępu: 8.07.2018].

- MRPiPS 2018b, *Maluch+*, <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-nad-dzieckiem-w-wieku-do-lat-trzech/mapa-maluch-plus/> [data dostępu: 8.07.2018].
- Panek T., 2009, *Statystyczne metody wielowymiarowej analizy porównawczej*, SGH, Warszawa.
- PAIH, *Specjalne Strefy Ekonomiczne (SSE) – korzyści dla inwestorów*, Polska Agencja Inwestycji i Handlu. Grupa PFR, https://www.paih.gov.pl/strefa_inwestora/sse [data dostępu: 25.07.2018].
- Plan przeciwdziałania depopulacji w województwie łódzkim. Rodzina, dzieci, praca*, Łódź 2013, <https://rpo.lodzkie.pl/images/prawo-i-dokumenty/Plan-przeciwdziaania-depopulacji-w-wojewdztwie-dzkim.pdf> [data dostępu: 20.07.2018].
- Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 roku. Opolskie dla rodziny*, 2014, Zarząd Województwa Opolskiego, Opole.
- Programy polityki zdrowotnej*, <https://www.gov.pl/web/zdrowie/programy-polityki-zdrowotnej1> [data dostępu: 20.10.2018].
- RRL, 2014, *Rekomendacje Rządowej Rady Ludnościowej w zakresie polityki ludnościowej Polski*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.
- Runge J., 2007, *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Strefy ekonomiczne w Polsce*, <http://www.strefyekonomicznepolsce.pl/pl/strefy>. [data dostępu: 20.10.2018].
- Szukalski P., 2015, *Depopulacja*, „Problemy społeczne. Polityka społeczna w regionie łódzkim”, z. 15, s. 3–20. [Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi]
- Śleszyński P., 2016, *Współczesne i prognozowane uwarunkowania demograficzno-migracyjne w rozwoju miejskiego systemu osadniczego Polski*, „Konwersatorium Wiedzy o Mieście”, 1(29), s. 97–106.
- UMŁ, 2017, *Łódź łączy pokolenia. Łódzka polityka demograficzna. Zdrowie – edukacja – aktywność – rozwój*, Biuro Strategii Miasta, Urząd Miasta Łodzi, http://uml.lodz.pl/files/public/dla_mieszkanca/o-miescie/Lodzka_Polityka_Demograficzna.pdf [data dostępu: 25.07.2018].
- Wesołowska M., 2015, *Depopulacja wsi – szansa czy zagrożenie dla przestrzeni wiejskiej?*, „Studia KPZK”, s. 250–273.
- Van de Kaa D.J., 2002, *The idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries*. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 29 January 2002 http://www.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/population/2003_4/Kaa.pdf [data dostępu: 24.05.2017].

Depopulating areas in Poland, 2002–2014

Abstract

Depopulation is understood as a real population loss in an area represented by a negative population change. In the present-day Poland, the process is particularly distinct in the economically underperforming areas situated on the peripheries of large urban centres, but some of the most populous cities are also affected by it.

The purpose of the presented research using Webb's typology was to identify Polish poviats that were depopulating in all the years from 2002 to 2014 as a result of natural population decline and negative migration balance (two-factor depopulation).

In the research, special attention was given to the rate of change in the number of population (total and by age group) and to a net natural and migration loss in the selected poviats. Selected characteristics of the 2014 population age structure in Poland were also evaluated.

The basis for all findings presented in the paper is vital and migratory statistics for the years 2002 to 2014 and the data on poviats' population age structure from 2002 and 2014 published by the Central Statistical Office.

Key words: depopulation, natural and migration population loss, Webb typology, Poland, poviats